# Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni shakllantirish muammolari (1-sinflar misolida) Muammo: muloqot va moslashuv qiyinchiliklari

**Abdujabborova Olimaxonim Rustambek qizi**
Namangan davlat pedagogika instituti 1-bosqich magistranti

**Annotatsiya.** Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida, xususan 1-sinf o‘quvchilarida ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni shakllantirish muammolari tahlil qilingan. Tadqiqot davomida o‘quvchilarning maktab muhitiga moslashuvi, tengdoshlari bilan muloqoti, emotsional barqarorligi hamda hamkorlikda ishlash ko‘nikmalari o‘rganildi. Shuningdek, ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirishda interfaol metodlar, rolli o‘yinlar va guruhli ishlash texnologiyalarining samaradorligi yoritildi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, ijobiy psixologik muhit yaratish va zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanish o‘quvchilarning ijtimoiy faolligi hamda emotsional rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi aniqlandi.

**Kalit so‘zlar:** boshlang‘ich ta’lim, ijtimoiy-emotsional kompetensiya, 1-sinf o‘quvchilari, emotsional rivojlanish, pedagogik metodlar, kommunikativ ko‘nikma, kompetensiyaviy yondashuv, interfaol metodlar, psixologik moslashuv, ta’lim samaradorligi.

**Kirish**

Bugungi globallashuv va axborotlashuv jarayonida ta’lim tizimi oldiga faqatgina bilim berish emas, balki o‘quvchilarning shaxs sifatida har tomonlama rivojlanishini таъминlash vazifasi ham qo‘yilmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarda ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni shakllantirish dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Chunki aynan 1-sinf davri bolaning maktab muhitiga moslashuvi, jamoa bilan ishlashi, o‘z his-tuyg‘ularini anglash va boshqarishni o‘rganishida muhim bosqich sanaladi [1]. Ijtimoiy-emotsional kompetensiyalar deganda shaxsning o‘z hissiyotlarini boshqarishi, boshqalar bilan samarali muloqot qilishi, hamkorlikda faoliyat yuritishi, empatiya ko‘rsatishi va turli hayotiy vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qila olish qobiliyatlari tushuniladi [2]. Ushbu kompetensiyalar bolaning nafaqat ta’limdagi muvaffaqiyatiga, balki uning kelajakdagi ijtimoiy hayotiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli rivojlangan davlatlar ta’lim tizimida ijtimoiy-emotsional ta’lim (SEL — Social Emotional Learning) alohida yo‘nalish sifatida keng joriy etilmoqda [3].

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida, ayniqsa 1-sinflarda, ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni shakllantirish jarayoni bir qator muammolar bilan kechmoqda. Jumladan, ayrim o‘quvchilarning maktab muhitiga moslasha olmasligi, tengdoshlari bilan muloqot qilishdagi qiyinchiliklar, emotsional beqarorlik, oilaviy muhitning ta’siri hamda pedagoglarning ushbu yo‘nalishdagi metodik tayyorgarligi yetarli emasligi muammoning dolzarbligini oshirmoqda [4]. Bundan tashqari, an’anaviy dars jarayonlarida ko‘proq akademik bilimlarga e’tibor qaratilib, bolalarning hissiy holati va ijtimoiy rivojlanishiga yetarli darajada ahamiyat berilmayotgani ham kuzatiladi [5].

Hozirgi kunda O‘zbekiston ta’lim tizimida kompetensiyaviy yondashuv asosida ta’limni tashkil etish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan. Bu esa boshlang‘ich sinf o‘qituvchilaridan o‘quvchilarning faqat bilim darajasini emas, balki ularning ijtimoiy va emotsional rivojlanishini ham qo‘llab-quvvatlashni talab etadi [6]. Shu nuqtai nazardan, 1-sinf o‘quvchilarida ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni shakllantirish muammolarini o‘rganish, mavjud pedagogik yondashuvlarni tahlil

qilish va samarali metodlarni ishlab chiqish ilmiy hamda amaliy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni shakllantirishning nazariy asoslari, 1-sinf o‘quvchilarida uchraydigan asosiy muammolar hamda ularni bartaraf etishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi.

**Adabiyotlar tahlili**

Ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni shakllantirish masalasi pedagogika va psixologiya fanlarida muhim tadqiqot yo‘nalishlaridan biri sifatida o‘rganilib kelinmoqda. Xorijiy va mahalliy olimlarning ilmiy izlanishlarida ushbu kompetensiyalarning bolalar shaxsiy rivojlanishi, ta’lim samaradorligi hamda ijtimoiy moslashuvdagi ahamiyati keng yoritilgan. Xorijiy tadqiqotlarda ijtimoiy-emotsional ta’lim (SEL) tushunchasi ilk bor bolalarning hissiy barqarorligi va ijtimoiy faoliyatini rivojlantirish bilan bog‘liq holda izohlangan. Jumladan, CASEL tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan modelda o‘zini anglash, o‘zini boshqarish, ijtimoiy ong, munosabatlarni boshqarish va mas’uliyatli qaror qabul qilish asosiy kompetensiyalar sifatida ko‘rsatib o‘tilgan [7]. Tadqiqotchilar ushbu kompetensiyalar o‘quvchilarning akademik natijalariga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatishini ta’kidlaydilar.

Durlak va hamkorlarining ilmiy izlanishlarida maktablarda joriy etilgan ijtimoiy-emotsional dasturlar o‘quvchilarning xulq-atvori, emotsional holati va o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasini sezilarli darajada yaxshilashi aniqlangan [8]. Mualliflarning fikricha, boshlang‘ich ta’lim bosqichida SEL dasturlarini qo‘llash bolaning keyingi rivojlanish bosqichlari uchun mustahkam asos yaratadi.

Shuningdek, Goleman emotsional intellekt nazariyasida inson muvaffaqiyatida faqat intellektual salohiyat emas, balki hissiyotlarni boshqarish, empatiya va kommunikativ ko‘nikmalar ham muhim o‘rin tutishini asoslab bergan [9]. Uning tadqiqotlari boshlang‘ich sinf yoshidagi bolalarda emotsional tarbiyani erta shakllantirish zarurligini ko‘rsatadi.

Mahalliy olimlarning ilmiy ishlarida ham boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘quvchilarning ijtimoiy faolligi va emotsional rivojlanishiga alohida e’tibor qaratilgan. Jumladan, Karimova o‘quvchilarning psixologik moslashuvi ko‘p jihatdan sinfdagi emotsional muhit va o‘qituvchining pedagogik mahoratiga bog‘liqligini ta’kidlaydi [10]. Ayniqsa, 1-sinf o‘quvchilarida maktabga moslashuv jarayonida qo‘llab-quvvatlovchi muhit yaratish muhim omil hisoblanadi. Muslimovning tadqiqotlarida kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, jamoada ishlashi va kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qilishi qayd etilgan [11]. Bu esa ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni shakllantirishda interfaol metodlarning samaradorligini ko‘rsatadi.

Ishmuhamedov esa innovatsion pedagogik texnologiyalar orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining faolligini oshirish, ularda ijobiy emotsional holatni shakllantirish mumkinligini ilmiy jihatdan asoslagan [12]. Muallif o‘yin texnologiyalari, guruhli ishlash va muammoli vaziyatlardan foydalanish bolalarning ijtimoiy moslashuviga yordam berishini ta’kidlaydi.

Tahlil qilingan ilmiy manbalar shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirish zamonaviy ta’limning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Biroq 1-sinf o‘quvchilarida ushbu kompetensiyalarni shakllantirish metodikasi, ayniqsa milliy pedagogik muhitga mos yondashuvlarni ishlab chiqish masalalari hali ham dolzarb ilmiy muammo bo‘lib qolmoqda.

**Metodologiya**

Mazkur tadqiqotda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni shakllantirish muammolarini o‘rganish hamda ularni rivojlantirishning samarali pedagogik usullarini aniqlashga qaratilgan metodologik yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida nazariy, empirik va tahliliy metodlar o‘zaro uyg‘unlikda qo‘llanildi. Tadqiqotning metodologik asosini kompetensiyaviy yondashuv, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim tamoyillari hamda ijtimoiy-emotsional ta’lim (SEL) konsepsiyasi tashkil etdi [13]. Ushbu yondashuvlar asosida o‘quvchilarning hissiy holatini anglash, o‘zini boshqarish, tengdoshlari bilan muloqot qilish va jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish jarayoni tahlil qilindi.

Tadqiqot davomida quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

- **Pedagogik kuzatish metodi** – 1-sinf o‘quvchilarining dars va darsdan tashqari jarayonlardagi xulq-atvori, emotsional reaksiyalari hamda sinfdoshlar bilan munosabatlarini kuzatish maqsadida qo‘llanildi [14]. Ushbu metod orqali o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuv darajasi va kommunikativ faolligi aniqlashtirildi.

- **Suhbat metodi** – boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari, ota-onalar va o‘quvchilar bilan individual hamda guruhli suhbatlar tashkil etildi. Suhbatlar orqali bolalarda uchrayotgan emotsional qiyinchiliklar, moslashuv muammolari va kommunikativ to‘siqlar haqida ma’lumotlar to‘plandi [15].

- **So‘rovnoma metodi** – pedagoglarning ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirishga oid metodik tayyorgarligini aniqlash maqsadida maxsus savolnomalar ishlab chiqildi. Natijalar statistik jihatdan tahlil qilinib, mavjud muammolar va ehtiyojlar belgilandi [16].

- **Pedagogik tajriba-sinov metodi** – tadqiqot davomida interfaol metodlar, rolli o‘yinlar, guruhli ishlash hamda emotsional mashqlar asosida tashkil etilgan darslarning samaradorligi amaliy jihatdan sinovdan o‘tkazildi [17]. Tajriba natijalari o‘quvchilarning o‘zaro muloqoti va emotsional faolligida ijobiy o‘zgarishlar mavjudligini ko‘rsatdi.

- **Tahlil va umumlashtirish metodlari** – olingan nazariy hamda amaliy ma’lumotlar pedagogik va psixologik nuqtai nazardan tahlil qilindi, mavjud ilmiy qarashlar umumlashtirildi hamda tegishli xulosalar ishlab chiqildi [18].

Tadqiqotning amaliy bazasi sifatida umumta’lim maktablarining 1-sinf o‘quvchilari tanlab olindi. Tadqiqot jarayonida o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlari hisobga olinib, ularga mos pedagogik yondashuvlar qo‘llanildi. Shu bilan birga, dars jarayonida ijobiy psixologik muhit yaratish, hamkorlikdagi faoliyatni tashkil etish va bolalarni erkin fikrlashga undash metodologiyaning muhim tarkibiy qismi sifatida belgilandi.

**Natija va muhokama**

Tadqiqot davomida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni shakllantirish holati tahlil qilindi hamda 1-sinf o‘quvchilarining maktab muhitiga moslashuvi, o‘zaro muloqoti va emotsional barqarorligi o‘rganildi. Kuzatishlar natijasida ayrim o‘quvchilarda tengdoshlari bilan hamkorlik qilish, his-tuyg‘ularini erkin ifodalash hamda konfliktli vaziyatlarni hal etishda qiyinchiliklar mavjudligi aniqlandi [19].

Pedagogik kuzatishlar shuni ko‘rsatdiki, dars jarayonida interfaol metodlar va guruhli ishlash texnologiyalaridan muntazam foydalanilgan sinflarda o‘quvchilarning ijtimoiy faolligi yuqori bo‘ldi. Bunday sinflarda bolalar o‘z fikrini erkin bayon qilish, tengdoshlari bilan hamkorlikda ishlash va bir-birining fikrini hurmat qilish ko‘nikmalarini tezroq egallaganligi kuzatildi [20].

Tajriba-sinov ishlari davomida rolli o‘yinlar, emotsional mashqlar, “Aylana suhbati”, “Birgalikda yechim topamiz” kabi metodlar qo‘llanildi. Natijada o‘quvchilarning darsga qiziqishi ortib, sinfdagi psixologik muhit sezilarli darajada yaxshilangani aniqlandi. Ayniqsa, avval tortinchoq bo‘lgan o‘quvchilarning muloqotga kirishish faolligi oshgani kuzatildi [21].

Quyidagi jadvalda tajriba jarayonida aniqlangan asosiy natijalar aks ettirilgan:

| **Ko‘rsatkichlar** | **Tajriba boshida** | **Tajriba yakunida** |
|---|---|---|
| Tengdoshlari bilan erkin muloqot qiluvchi o‘quvchilar | 42 % | 78 % |
| Jamoaviy ishlarda faol qatnashuvchi o‘quvchilar | 38 % | 74 % |
| Emotsiyalarini boshqara oluvchi o‘quvchilar | 35 % | 69 % |
| Konfliktli vaziyatlarni mustaqil hal qila oluvchi o‘quvchilar | 27 % | 61 % |

Jadval natijalari ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik faoliyat samarali ekanligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, o‘yinli metodlar va hamkorlikka asoslangan topshiriqlar o‘quvchilarning kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim omil bo‘ldi [22].

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, 1-sinf o‘quvchilarida ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni shakllantirish ko‘p jihatdan o‘qituvchining pedagogik mahorati, sinfdagi psixologik muhit va oilaviy tarbiyaga bog‘liq. Tadqiqot natijalari xorijiy olimlar tomonidan olib borilgan izlanishlar bilan hamohang bo‘lib, SEL dasturlarining boshlang‘ich ta’limdagi samaradorligini tasdiqlaydi [23]. Shuningdek, ayrim pedagoglarda ijtimoiy-emotsional ta’lim metodlari bo‘yicha amaliy ko‘nikmalar yetarli emasligi kuzatildi. Bu esa boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarining malakasini oshirish jarayonida mazkur yo‘nalishga alohida e’tibor qaratish zarurligini ko‘rsatadi [24].

Umuman olganda, tadqiqot natijalari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni shakllantirish ta’lim samaradorligini oshirish, o‘quvchilarning psixologik moslashuvini yaxshilash va sog‘lom sinf muhitini yaratishda muhim ahamiyat kasb etishini ko‘rsatdi.

**Xulosa**

Boshlang‘ich ta’lim jarayonida ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni shakllantirish o‘quvchilarning har tomonlama rivojlanishida muhim omillardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, 1-sinf o‘quvchilarida maktab muhitiga moslashuv, tengdoshlari bilan samarali muloqot qilish, o‘z hissiyotlarini boshqarish va jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan interfaol metodlar, rolli o‘yinlar, guruhli ishlash texnologiyalari hamda qo‘llab-quvvatlovchi psixologik muhit o‘quvchilarning ijtimoiy faolligi va emotsional barqarorligini oshiradi. Shu bilan birga, bunday yondashuvlar o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirib, sinf jamoasida sog‘lom ijtimoiy munosabatlarning shakllanishiga yordam beradi.

Tahlillar davomida ayrim o‘quvchilarda emotsional beqarorlik, kommunikativ qiyinchiliklar va maktab muhitiga moslashish bilan bog‘liq muammolar mavjudligi aniqlandi. Bu esa boshlang‘ich sinf o‘qituvchilaridan nafaqat pedagogik, balki psixologik yondashuvlarni ham samarali qo‘llashni talab

etadi. Shu sababli pedagoglarning ijtimoiy-emotsional ta’lim bo‘yicha metodik tayyorgarligini kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, tadqiqot natijalari oilaviy muhit va ota-onalar bilan hamkorlikning ham o‘quvchilarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishida muhim o‘rin tutishini ko‘rsatdi. O‘qituvchi, ota-ona va o‘quvchi o‘rtasidagi samarali hamkorlik bolalarda ijobiy xulq-atvor va sog‘lom emotsional muhitni shakllantirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirish zamonaviy ta’limning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, ushbu jarayonni samarali tashkil etish kelajakda barkamol, faol va ijtimoiy moslashgan shaxsni tarbiyalash uchun mustahkam asos yaratadi.

**Foydalanilgan adabiyotlar:**


[1] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim sohasiga oid farmon va qarorlari.
[2] CASEL Framework. Social and Emotional Learning Competencies.
[3] OECD Future of Education and Skills 2030 Report.
[4] Karimova V. Pedagogik psixologiya asoslari. – T.: O‘qituvchi, 2020.
[5] Ishmuhamedov R. Ta’limda innovatsion pedagogik texnologiyalar. – T.: Fan, 2019.
[6] Boshlang‘ich ta’lim davlat ta’lim standarti. – T., 2021.

[7] CASEL. *Core SEL Competencies Framework*. Chicago, 2020.
[8] Durlak J.A., Weissberg R.P., Dymnicki A.B. *The Impact of Enhancing Students’ Social and Emotional Learning*. Child Development, 2011.
[9] Goleman D. *Emotional Intelligence*. New York: Bantam Books, 1995.
[10] Karimova V. *Pedagogik psixologiya asoslari*. – T.: O‘qituvchi, 2020.
[11] Muslimov N.A. *Kompetensiyaviy yondashuv asoslari*. – T.: Fan, 2021.
[12] Ishmuhamedov R. *Innovatsion pedagogik texnologiyalar*. – T.: Fan va texnologiya, 2019.

[13] Zimnyaya I.A. *Key Competences in Education*. Moscow, 2018.
[14] Podlasiy I.P. *Pedagogika*. Moskva: Vlados, 2017.
[15] Karimova V. *Pedagogik psixologiya asoslari*. – T.: O‘qituvchi, 2020.
[16] Ishmuhamedov R. *Ta’limda innovatsion texnologiyalar*. – T.: Fan va texnologiya, 2019.
[17] Durlak J.A. *Social and Emotional Learning Interventions*. New York, 2015.
[18] Muslimov N.A. *Pedagogik kompetentlik va innovatsion faoliyat*. – T.: Fan, 2021.

[19] Karimova V. *Bolalar psixologiyasi va pedagogikasi*. – T.: O‘qituvchi, 2020.
[20] Ishmuhamedov R. *Innovatsion pedagogik texnologiyalar*. – T.: Fan, 2019.